

ТЕЗАУРУС КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Калашникова Алла Ігорівна,

кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри фортепіано
Харківської державної академії культури
ORCID ID: 0000-0003-3423-8933

Завданнями статті є обґрунтування поняття «тезаурус концертмейстера» та визначення його складових частин як складної ієрархічної системи. Об'єктом дослідження є професійна діяльність концертмейстера як розгалужена багатоскладова сфера. Предметом – система професійного тезауруса концертмейстера. Методологія дослідження ґрунтується на системний і функціональний методи. Зазначається, що в сучасних умовах концертмейстерський фах є вельми розгалуженим, функціонує в різних умовах. Це вимагає від концертмейстера набуття різних знань, умінь і навичок під час навчання, що становлять його професійний «багаж», а також постійного професійного самовдосконалення та зростання. Беручи до уваги актуальність розроблення понять «музичний тезаурус» і «професійний тезаурус виконавця» у наукових працях (М. Калашник), на позначення комплексу знань, необхідних для концертмейстерського фаху, запропоновано поняття «тезаурус концертмейстера». Під цим поняттям розуміється система знань, яка утворює підґрунтя успішної професійної діяльності концертмейстера. Ця система ієрархічна: її фундамент становить загальний тезаурус, на ньому зростає музичний тезаурус, наступним рівнем можна вважати тезаурус виконавця (піаніста), своєрідною надбудовою є тезаурус концертмейстера. Він охоплює знання щодо: 1) специфіки концертмейстерської діяльності відповідно до сучасних умов функціонування та сфер застосування; 2) професійних шляхів, засобів, умінь і навичок її успішної реалізації в різних умовах і сферах; 3) репертуару відповідно до сфери діяльності та її умов. Кожний з умовно-теоретично виокремлених рівнів тезауруса є багатоскладовим та ієрархічним, компоненти рівнів взаємопов'язані та взаємозумовлені. Як і будь-який тезаурус, тезаурус концертмейстера формується та зберігається у двох формах – усній і письмовій.

Ключові слова: музичний тезаурус, виконавський тезаурус, тезаурус концертмейстера, концертмейстерська діяльність, динамічна система.

Kalashnykova Alla. Thesaurus concertmaster: system approach

The objectives of this article are to substantiate the concept of “thesaurus concertmaster” and to identify its components as a complex hierarchical system. The object of research is the professional activity of the concertmaster as an extensive multi-component sphere. The subject is the system of professional thesaurus of the concertmaster. The research methodology is based on systemic and functional methods. It is noted that in modern conditions, the concertmaster profession is very branched, functions in different conditions. This requires a concertmaster to acquire various knowledge, skills and abilities during training that make up his professional “luggage”, as well as constant professional self-improvement and growth. Considering the relevance of the development of the concept of “musical thesaurus” and “professional thesaurus of the performer” in scientific works (M. Kalashnik), to refer to a complex of knowledge required for a concertmaster profession, the concept of “thesaurus concertmaster” is proposed. This concept understood as a system of knowledge, which forms the basis of successful professional activity of the concertmaster. This system is hierarchical: its foundation is the general thesaurus, it grows musical thesaurus, the next level can be considered the thesaurus of the performer (pianist), the thesaurus of the concertmaster is a kind of superstructure. It covers knowledge of: 1) the specifics of concertmaster activity in accordance with the current conditions of functioning and areas of application; 2) professional ways, means, skills and abilities of its successful implementation in different conditions and areas; 3) the repertoire according to the sphere of activity and its conditions. Each of the theoretically distinguished levels of thesaurus is multi-component and hierarchical, the components of the levels are interrelated and interdependent. Like any thesaurus, the thesaurus concertmaster is formed and stored in two forms-oral and written.

Key words: musical thesaurus, performing thesaurus, concertmaster's thesaurus, concertmaster activity, dynamic system.

Вступ. На сучасному етапі розвитку виконавського мистецтва фах концертмейстера є надзвичайно затребуваним і розгалуженим відповідно до специфікації, а підготовка фахівців у цій сфері є важливою складовою частиною освітнього процесу закладів вищої ланки. Ось чому концертмейстерський клас посідає чільне місце серед дисциплін фахової підготовки здобувачів освіти – піаністів. Проте після закінчення закладу вищої мистецької освіти й виходу у простір самостійної професійної діяльності навчання концертмейстера не припиняється, навіть інтенсифікується внаслідок опанування різних складових частин цієї професії, різних сфер її функціонування, набуття різноманітних умінь і навичок. Саме це спонукає нас до осмислення

специфіки професійного «багажу» концертмейстера – тезауруса як підґрунтя й умови реалізації його творчого потенціалу.

Актуальність теми пояснюється, по-перше, численністю досліджень, присвячених вивченню різних аспектів концертмейстерської майстерності як особливого типу виконавського мистецтва, які з'явилися за останні роки. По-друге, невичерпністю проблематики концертмейстерського виконавства, яке в сучасному культурному полі існує як у традиційних, так і досі не знаних формах (концертмейстерська майстерність у дистанційному режимі навчання заслуговує, напевно, на особливий статус і особливу увагу з боку науковців). По-третє, розроблення поняття «тезаурус концертмейстера» на

сучасному етапі розвитку вітчизняного музикознавства вписується в актуальний дослідницький простір сучасної музикознавчої думки, який стосується дослідження виконавського мислення, зокрема тезауруса виконавця, у даному випадку – концертмейстера.

Матеріали та методи. На сучасному етапі розвитку вітчизняної музикознавчої думки склався цілий корпус наукових розвідок, що охоплює різні за масштабом жанри (від досліджень монографічного типу до статей), присвячених фаху концертмейстера, його специфіці, сферам його функціонування [1; 3; 4; 9–13]. Якщо коротко окреслити коло питань, порушених у цих працях, то діапазон їх вельми широкий: етимологія назви фаху та кореляції її з назвами-супутниками, фахові проблеми майстерності (уміння вправно читати з листа, транспонувати, «підхоплювати» соліста, у деяких випадках адаптувати нотний текст тощо), психологічні якості концертмейстера (гнучкість, мобільність, уміння створити комфортні умови у класі та під час концертного виступу, уміння бути психологічною опорою солістові тощо), його надважлива роль у навчальному та репетиційному процесі, у концертному виступі та багато інших. У зв'язку із цим зацентруємо увагу на питанні поліфункціональності та багатовекторності діяльності концертмейстера, яке може розглядатися у двох аспектах: по-перше, у площині тих вимог, які висуваються до концертмейстера, по-друге, з погляду репертуарного охоплення та майстерності виконавця. Це виводить нас на вкрай важливе для його професійної діяльності поняття тезауруса.

Підґрунтям успішної діяльності будь-якого музиканта-професіонала (композитора, виконавця, музикознавця) є міцні знання, уміння й навички, набуті під час навчання й напрацьовані у практиці. Однак мова йде не лише про суто професійні знання, а і про широке коло дотичних, загальних знань, які переплітаються із професійними, адже в людській свідомості чітких меж між різними сферами знань не існує. Для позначення сукупності знань, якими послуговуються музиканти, М. Калашник у докторській дисертації запропонувала й обґрунтувала поняття «музичний тезаурус», виявивши складні механізми його взаємодії з тезаурусом узагалі (так званий загальнородовий, за М. Калашник), який докладно вивчений у суміжних гуманітарних дисциплінах [5; 6]. Виходячи з усвідомлення суто науково-теоретичної необхідності виокремлення музичного тезауруса (який тісно взаємодіє із загальним тезаурусом), у монографії (М. Калашник, Ю. Лошков) дане таке визначення цього поняття: «Музичний тезаурус є сховищем музичних знань, своєрідним інформаційним простором, що містить у матеріальній та ідеальній формах потенційні й актуальні культурні змісти, утілені через системи інтонацій і певного контексту» [7, с. 37]. Відповідно до можливості подальшої диференціації виокремлюються тезауруси аматорський і професійний, а останній, у свою чергу, розгалужується на різні типи. «У професійних тезаурусах диференціюються композиторський, виконавський (також багатоскладовий: вокальний, інструментальний у всьому розмаїтті спеціалізацій,

диригентський – хормейстерський і оперно-симфонічний), музикознавчий (що включає всі напрями музичної науки)» [7, с. 38]. Дослідженню виконавського тезауруса присвячена стаття М. Калашник, у якій науковиця визначає професійно-творчий тезаурус виконавця як «сукупність знань музики, про музику, про спеціалізований діяльнісний досвід і способи його набуття, що зберігається у свідомості та втілюється в різних видах виконавської діяльності» [8, с. 49].

Актуальність теми тезауруса (як загального, так і спеціального) підтверджується науковими розробками останніх років, переважно у сфері музичної педагогіки. Не беручи до уваги численну наукову літературу із загальної педагогіки, як приклад наведемо роботу С. Світайло, у якій авторка оперує поняттям «хорознавчий тезаурус», зазначаючи, що він є показником рівня професійної підготовки фахівця, яка залежить від змісту освіти: «Для формування хорознавчого тезауруса майбутніх учителів музичного мистецтва важливо, щоб вони опанували належний обсяг знань з історії української хорової музики, вокально-хорових творів для дітей, без знання якої складно говорити про їхню фахову компетентність» [14, с. 234–235].

На підтвердження актуальності теми посилаємося також на статтю Ван Цзяле [2], де автор пропонує поняття «педагогічно-інтерпретаційний тезаурус» майбутнього вчителя музичного мистецтва, яке представлено у вигляді «розгалуженої теоретично-логічної ієрархічної системи понять, що набуваються студентом шляхом накопичення інтелектуального й емоційного багажу під час інтерпретаційного опрацювання музичних творів на базі засвоєння мистецтвознавчих знань у галузі музичних стилів і жанрів, музично-історичних знань щодо художньо-естетичних платформ і поглядів, а також творчого доробку композиторів-класиків, музично-теоретичних знань щодо основних засобів музичної виразності (музичної форми, мелодії, гармонії, фактури, динаміки, метроритму, темпу, ладу тощо), знань щодо провадження художньо-педагогічного аналізу на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі, знань у галузі методики інструментального, зокрема фортепіанного, виконавства, за допомогою яких стає можливим повноцінне втілення розробленої інтерпретаційної концепції музичного твору» [2, с. 243].

Отже, завданнями пропонованої статті є обґрунтування поняття «тезаурус концертмейстера» та визначення його компонентів як складної ієрархічної системи. Об'єктом дослідження є професійна діяльність концертмейстера як розгалужена багатоскладова сфера. Предметом – система професійного тезауруса концертмейстера. Методологія дослідження спирається на системний і функціональний методи.

Результати. Виходячи з розуміння того, що тезаурус – це складна система опрацьованих людиною знань, у якій різні сфери виокремлюються умовно, зазначаємо, що а priori професійний тезаурус концертмейстера базується на загальному тезаурусі, який має бути в будь-якого музиканта (загалом – фахівця) розвинутих і розгалужених, утворюючи міцне підґрунтя

для вибудовування саме професійного тезауруса. Тому в наших міркуваннях загальний тезаурус трактується як необхідний фундамент, без якого професійне зростання неможливе. Загальний тезаурус утворюють осмислений життєвий досвід, результати духовної та матеріальної діяльності людини в різних сферах, знання в різних галузях, накопичені й систематизовані людиною протягом життя. Звісно, у результаті утворюється вельми рухлива, динамічна система, залежна від міри активності духовної та когнітивної діяльності особистості: чим вона вища, тим динамічніша система, і навпаки. Напевно, у людини з високим когнітивним і духовним потенціалом система тезауруса складається та зазнає змін до кінця життя.

Основою тезауруса концертмейстера є також музичний тезаурус як упорядкована система знань у теоретичному й історичному розрізах із гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів; знань про стилі та жанри, етапи розвитку музичного мистецтва; системи музичної мови. Про сталість цієї системи можна говорити лише умовно: за умов активної професійної діяльності, у результаті якої фахові знання та вміння постійно оновлюються, трансформуються, переосмислюються, відбувається її динамічне становлення у просторі та часі. Навпаки, професійна пасивність призводить до консервування й навіть деградації системи музичного тезауруса, адже незатребувані знання, як відомо, витісняються, а знання, які не підлягають осмисленню або переосмисленню, втрачають актуальність через утрату зв'язків із постійно змінюваним контекстом культури.

Наступним шаром, на якому постає тезаурус концертмейстера, є саме тезаурус виконавця, у якому зберігаються знання про «спеціалізований діяльнісний досвід і способи його набуття» (М. Калашник), отже, ідеться про систему знань щодо майстерності піаніста. Ця система складається з декількох різнорівневих компонентів, які репрезентують різні аспекти піаністичного виконавства у практичному та теоретичному планах: технічний і виразний, теоретичний та історичний, навчальний і концертний, сольний і ансамблевий. Кожний компонент, у свою чергу, є також багатоскладовим і динамічно змінюваним, перебуває у взаємозв'язку та взаємозалежності щодо інших компонентів. Так, наприклад, технічний передбачає володіння різними видами технік, складається поступово (є динамічним у часі) і є основою виразного компонента. У свою чергу, вони залежать від теоретичних знань про історичний розвиток піаністичного виконавського мистецтва. Ці знання набуваються під час навчальної тривалої практики, удосконалюються й виходять на новий рівень у концертній, яка неможлива без першої. Становлення піаніста відбувається як у сфері сольного виконавства, так і у сфері ансамблевого (у класах камерного ансамблю та концертмейстерства, які репрезентують різні його аспекти).

Отже, тезаурус концертмейстера можна визначити як складну багаторівневу ієрархічну систему, основою якої постають загальний, музичний, виконавський тезауруси, а, умовно, надбудовою – знання щодо: 1) специфіки концертмейстерської діяльності відповідно до сучасних умов функціонування та сфер застосування; 2) професійних шляхів, засобів, умінь і навичок її успішної реалізації в різних умовах і сферах; 3) репертуару відповідно до сфери діяльності та її умов. Кожний пункт окреслює певний простір знань, які утворюють динамічну систему, постійно змінювану в культурному контексті. Так, наприклад, останнім часом серед особливих умов функціонування варто назвати дистанційну форму навчання, у якій концертмейстерам доводиться шукати нові шляхи взаємодії із солістами, напрацьовувати й залучати нові професійні засоби, уміння та навички для того, щоб фахова діяльність реалізовувалася успішно. Сучасна композиторська практика та реакція на неї музикантів-професіоналів потребують розширення репертуару тощо. Отже, активна професійна діяльність концертмейстера потребує від фахівця розвинутого, динамічного тезауруса, здатного гнучко реагувати на нові знання та виклики часу.

Згідно з М. Калашник, тезаурус зберігається в усній і письмовій формах. Розвиваючи цю ідею, зазначимо, що тезаурус концертмейстера і зберігається, і формується в цих двох формах. Велике значення для його формування має безпосереднє спілкування з викладачем у класі концертмейстерства, надалі – реалізація набутого досвіду у практичній діяльності, можливо, трансляція знань своїм учням. Важливим є також усне професійне спілкування з колегами: обмін думками, досвідом. Проте не менш важливим може бути поповнення знань завдяки письмовим носіям – нотним текстам (музичним творам), науковим, навчально-методичним, публіцистичним та іншим джерелам, іноді лише окремими моментами, дотичними до безпосередньої професійної діяльності концертмейстера, проте такими, що виконують важливу роль трансформатора всієї системи в системі тезауруса. Результатом активної когнітивної та духовної позиції митця є постійно динамічний тезаурус як основа професійної діяльності концертмейстера.

Висновки. Концертмейстер у сучасних умовах має володіти розвинутим тезаурусом – складною ієрархічною системою взаємозумовлених компонентів. Ця система є рухливою, динамічною, вона гнучко реагує на умови професійної діяльності, що постійно змінюються. Усний і письмовий канали формування та форми існування тезауруса концертмейстера (як і будь-якого тезауруса) забезпечують багатоджерельність інформації, яка має перетворитися на знання. Її сприйняття та трансформація залежать від професійної активності музиканта-концертмейстера.

Література:

1. Боровицька О. Концертмейстерська діяльність: проблема дефініції поняття, сутність феномену, сучасні реалії виконавства. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 476–479.
2. Ван Цзяле. Формування педагогічно-інтерпретаційного тезауруса майбутніх учителів музичного мистецтва: інструментарій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 7 (111). С. 239–248.

3. Зуб Г. Психоемоційний комплекс піаніста-концертмейстера як віддзеркалення еволюції професії. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2021. № 60. С. 151–166.
4. Інютючкіна Н. Феномен піаніста-концертмейстера у вокально-інструментальному ансамблі (на прикладі австро-німецького вокального циклу XIX ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.03. Харків, 2010. 20 с.
5. Калашник М. Музичний тезаурус: специфіка, властивості, форми існування (на прикладі композиторської творчості) : дис. ... докт. мистецтвозн. : 17.00.03. Київ, 2010. 449 с.
6. Калашник М. Музичний тезаурус: специфіка та форми існування. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2021. № 20. С. 143–153.
7. Калашник М., Лошков Ю. Музичний тезаурус як сховище музичних знань : монографія. Beau Bassin : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2020. 119 с.
8. Калашник М. Синтез мистецтв у фокусі музичного тезауруса виконавця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 3 (127). С. 44–55.
9. Кретов А., Новік-Кретова І. Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності. *Культурологічна думка*. 2017. № 12. С. 56–63.
10. Молчанова Т. Мистецтво піаніста-концертмейстера в соціокультурному контексті сучасності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2013. № 19 (1). С. 212–217.
11. Молчанова Т. Модифікація фортепіанної фактури клавирів як важлива виконавська складова: редукція – ампліфікація – музичні патерни – імітації. *Вісник Прикарпатського університету: Мистецтвознавство*. 2017. № 36. С. 78–83.
12. Нікітська Є., Савченко Г. Творчий проєкт кафедри концертмейстерської майстерності Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського: досвід виконавського та композиторського осмислення. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2022. № 64. С. 57–74.
13. Роль концертмейстера у вихованні творчої особистості співака у класі постановки голосу / В. Павлічук та ін. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Т. 2. № 25. С. 130–137.
14. Світайло С. Хоровий тезаурус вчителя музичного мистецтва. Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку. *Матеріали II Міжнародної наукової конференції*, 27–28 березня 2020 р. Ч. I. С. 234–236.

References:

1. Borovytska, O.M. (2018). Kontsertmeisterska diialnist: problema definitsii poniattia, sutnist fenomenu, suchasni realii vykonavstva [Concertmaster activity: the problem of the definition of the concept, the essence of the phenomenon, modern realities of performance]. *Molodyi vchenyi*, 4 (56), 476–479 [in Ukrainian].
2. Van Tszialie (2021). Formuvannia pedahohichno-interpretatsiinoho tezaurusu maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva: instrumentarii. [Formation of pedagogical and interpretive thesaurus of future music teachers: toolkit]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 7 (111), 239–248 [in Ukrainian].
3. Zub, H.O. (2021). Psykhoemotsiinyi kompleks pianista-kontsertmeistera yak viddzermalennia evoliutsii profesii [The psycho-emotional complex of a pianist-concertmaster as a reflection of the evolution of the profession]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*, 60, 151–166 [in Ukrainian].
4. Inyutokhina, N.V. (2010). Fenomen pianista-kontsertmeistera u vokalno-instrumentalnomu ansambli (na prykladi avstro-nimetskoho vokalnogo tsykladu XIX st.) [The phenomenon of a pianist-concertmaster in a vocal-instrumental ensemble (on the example of the Austrian-German vocal cycle of the 19th century)]. *Avtoref. dys. kand. mystetstvovnav. Kharkiv* [in Ukrainian].
5. Kalashnyk, M.P. (2010). Muzychnyi tezaurus: spetsyfika, vlastyvoli, formy isnuvannia (na prykladi kompozytorskoi tvorchosti) [Musical thesaurus: specifics, properties, forms of existence (on the example of the composer's creativity)]. *Dys. ... dokt. mystetstvovnavstva. Kyiv* [in Ukrainian].
6. Kalashnyk, M. (2021). Muzychnyi tezaurus: spetsyfika ta formy isnuvannia [Musical thesaurus: specificity and forms of existence]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, 20, 143–153 [in Ukrainian].
7. Kalashnyk, M.P., Loshkov, Yu.I. (2020). Muzychnyi tezaurus yak skhovyshe muzychnykh znan: monohrafiia [Musical thesaurus as a repository of musical knowledge: monograph]. Beau Bassin: LAP LAMBERT Academic Publishing [in Ukrainian].
8. Kalashnyk, M.P. (2023). Syntez mystetstv u fokusi muzychnoho tezaurusu vykonavtsia [Synthesis of the arts in the focus of the performer's musical thesaurus]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3 (127), 44–55 [in Ukrainian].
9. Kretov, A.I., Novik-Kretova, I.B. (2017). Fenomen pianista-kontsertmeistera v sotsiokulturnomu prostori: dialoh istorii y suchasnosti [The phenomenon of the pianist-concertmaster in the socio-cultural space: a dialogue between history and modernity]. *Kulturolohichna dumka*, 12, 56–63 [in Ukrainian].
10. Molchanova, T.O. (2013). Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u sotsiokulturnomu konteksti suchasnosti [The art of a pianist-concertmaster in the socio-cultural context of modernity]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, 19 (1), 212–217 [in Ukrainian].
11. Molchanova, T.O. (2017). Modyfikatsiia fortepiannoï faktury klaviriv yak vazhlyva vykonavska skladova: reduktiia – amplifikatsiia – muzychni paterny – imitatsii [Modification of the piano texture of claviers as an important performance component: reduction – amplification – musical patterns – imitations]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu: Mystetstvovnavstvo*, 36, 78–83 [in Ukrainian].

12. Nikitska, Ye.S., Savchenko, H.S. (2022). Tvorchyi proiekt kafedry kontsertmeisterskoi maisternosti Kharkivskoho natsionalnoho universytetu mystetstv imeni I.P. Kotliarevskoho: dosvid vykonavskoho ta kompozytorskoho osmyslennia [Creative project of the department of concertmaster mastery of the Kharkiv National University of Arts named after I.P. Kotlyarevsky: experience of performing and composing comprehension]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*, 64, 57–74 [in Ukrainian].
13. Pavlichuk, V.I., Chaika, V.A., Tyshkevych, N.P. (2020). Rol kontsertmeistera u vykhovanni tvorchoi osobystosti spivaka u klasi postanovky holosu. [The role of the concertmaster in the education of the singer's creative personality in the class of voice production]. *Innovatsiina pedahohika*, T. 2, 25, 130–137 [in Ukrainian].
14. Svitailo, S.V. (2020). Khorovyi tezaurus vchytelia muzychnoho mystetstva. [Choral thesaurus of a music teacher]. *Osvita i nauka u minlyvomu sviti: problemy ta perspektyvy rozvytku. Materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii 27–28 bereznia 2020 r. Chastyna I*, 234–236 [in Ukrainian].